

DEĞER YARGILARI BAĞLAMINDA AVRUPA KİMLİĞİ

*Muhammed İktal İMAMOĞLU**

Bugünlerde Avrupa, kendisi için bir kimlik tanımlamasının nasıl yapılabileceği ve bu kimliğin temelini teşkil eden değerlerin neler olabileceği sorularıyla yoğun olarak meşgul olmaktadır. Farklı bilim dallarına mensup bilim adamları ulusal ve uluslararası düzeyde sıkça bir araya gelmekte, kendi disiplinleri veya disiplinlerarası bir zaviyeden meselenin nasıl ele alınabileceğine dair hummalı bir tefekkür ve neşriyat faaliyetinde bulunmaktadır. Bu çerçevede, Alman Anayasa Mahkemesi'nin burada bulunmasından dolayı "Temel Hakların Şehri" (*Die Stadt der Grundrechte*) olarak adlandırılan Karlsruhe şehrinde, 8-11 Mayıs 2007 tarihleri arasında "Değer Yargıları. Değerleri Yargılamak. Avrupa'da Adalet ve İnsani Değerler"¹ başlıklı uluslararası bir kongre tertiplendi.

I. Genel Değerlendirme

Kongrede, muhtemel bir Avrupa kimliği tarifinin nasıl yapılabileceği, bu kimliğin oluşturulmasında değerlerin yerinin ne olacağı ve henüz tasarı aşamasında olan Avrupa Birliği Anayasası'nın Avrupa kimliğini tanımlayan bir metin olarak hazırlanmasının gerekli olup olmadığı konuları tartışıldı. Sunulan tebliğlerde, değer çatışmalarının en bariz bir biçimde gün yüzüne çıktığı somut örneklerden yola çıkılarak, teorik temeller tespit edilmeye çalışıldı. Bu meyanda, biyo-ahlak "bioethics", kürtaj, ötenazi, namus cinayetleri ve kamusal alanda din konuları, Avrupa kimliğinin oluşturulmasında Avrupa mahkemelerinin vazifesi; bilim-hukuk-siyaset-ekonomi-din-ahlak ilişkileri; Avrupa'nın kendi içindeki kültürel çeşitliliğinin geleceği gibi daha üst başlıklarla irtibatlı olarak ele alındı.

* Heidelberg Üniversitesi Hukuk Fakültesi doktora öğrencisi.

¹ Kongrenin asıl ismi: "Wert Urteile. Judging Values. International Congress on Justice and Human Values in Europa". Kongre hakkında daha detaylı bilgi edinmek için (katılımcılar, organizasyon, tebliğlerin listesi, irtibat adresleri vs. hakkında), ayrıca şu adrese de bakılabilir: www.werturteile.de. Bu makalenin yayımlanmasında katkılarından dolayı değerli meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Arslan Topakkaya'ya teşekkür ediyorum.

Kongrede genel kanaat, Avrupa Birliği vatandaşlarında bir aidiyet hissi uyandırmak ve Avrupa'nın insanlık tarihi için üstlendiği vazifenin ne olduğunu tanımlayabilmek için Avrupa'nın bir değerler manzumesine "Europäischer Wertekanon" sahip olması gerektiği yönünde oldu. Tartışmalarda gündeme gelen temel kaygı ise, Avrupa'nın neoliberal bir felsefe ile temelinde sadece ticari menfaatlerin yattığı bir birliktelik olarak görülmesinin, Avrupa Birliği vatandaşlarının nezdinde Avrupa'nın meşruiyeti hususunda önemli şüphelere yol açabileceğiydi. Gerçekten de ticari menfaatleri esas alan bir anlayış, insanın şerefine, mahiyetine ve varlık amacına dair olan dini ve ahlaki tartışmaları arkaplanına itmekle, ahlaki sınırların yitirilmesi ve insanın yalnızca maddi menfaatlere ulaşmak için bir araç konumuna indirgenmesi tehditlerini beraberinde getirmektedir. Mesela ticari bir zihniyet ile yaklaşıldığında, insan embriyoları, üzerinde her türlü deneyin yapılabileceği bir deney malzemesi, insan vücudu da bir hücre deposu olarak görülebilmekte; hasta-doktor ilişkileri, karşılıklı rızaya dayanması halinde her türlü tedavi usulünün denenebilmesine imkan sağlayan bir ticari sözleşme gibi algılanabilmektedir.

Kongrede müşterek bir kimlik ve değerler manzumesinin tespit edilmesinin gerekliliği noktasında fikir birliği oluşurken, bu kimlik ve değerlerin mahiyeti, sınırları ve işlevlerinin tespiti hususunda önemli fikir ayrılıkları dikkat çekti. Hakim olan görüşe göre, „insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti“ fikirleri, Avrupa'nın müşterek değerlerini teşkil etmektedir ve değerler manzumesi olarak bunlarla yetinilmelidir. Bu fikirlerin, her üye ülke tarafından gözetilmesi gereken bir çekirdeği vardır. Bu çekirdek Avrupa'nın müşterek değerlerinin özüdür ve genel çerçeveyi çizer. Bu ana çekirdeği ihlal etmemek şartıyla üye devletler, kendi yerel değerleri ve bu fikirler arasında farklı dengeler kurmak hususunda serbesttirler. Bu serbestiyet, Avrupa içindeki kültürel çeşitliliğin muhafazası noktasında önemlidir. Bu nedenle üye devletlere, temel çekirdeği ihlal etmemek şartı ile, kendi ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarına göre, çatışan değerler arasındaki ilişkiyi belirleme noktasında takdir haklarını kullanabilecekleri bir hareket alanı bırakılmalıdır.

Her ne kadar, "insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti" fikirlerinin Avrupa'nın temel değerleri olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda genel bir kanaatin varlığından bahsedilebilir ise de, bu fikirlerin felsefi olarak nasıl temellendirilmesi gerektiği konusu henüz ihtilafli bir mesele olarak görünmektedir. Hakim kanaate göre, bu fikirlerin ortaya çıkışında Avrupa'nın yerel kültürel tecrübeleri (Antik Yunan felsefesi, Roma Hukuku, Hristiyan-Yahudi mirası, Aydınlanma, hümanizm ve dünya savaşları) merkezi bir önemi haizdir. Fakat bu fikirler koruma altına aldıkları insan menfaatlerine bakıldığında evrenseldir. Bu nedenle, bu fikirler Avrupa'nın temel değerleri

olarak kabul edilirken, aynı tarihsel tecrübeyi yaşamamış olan halklara da hitap edecek şekilde tarihsel ve kültürel arkaplanlarından mümkün mertebe soyutlanmalıdır. Aksi halde, yani insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti fikirleri ile Avrupa kültürel mirası arasındaki bağın vurgulanması ve bu hakların Avrupa'nın kazanımları olarak ilan edilmesi durumunda, aynı kültürel tecrübeyi yaşamamış olan halklar nezdinde bu haklar Avrupa merkezci bir dünya görüşünün tezahürleri olarak algılanabilecektir. Bu da, bu hakları ihlal eden devletleri, ihlallerini kültürel olarak nisbileştirmek suretiyle meşrulaştırmaya çalışmaya sevk edebilecektir. Ayrıca "insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti" fikirlerinin yanında aydınlanma, Hristiyan-Yahudi mirası vs. gibi başka diğer kültürel değerleri Avrupa kimliğini tanımlayacak düzeyde önplana çıkartmak, Avrupa'yı bir nevi "kültürel totalitarizm"e de sürükleyebilecektir.² Zira bu tip içi dolu, sınırları somut bir şekilde çizilmiş değer tanımlamaları, bu değerlerin temelinde yatan kültürel tecrübeleri yaşamamış olan üye devletlerin dışlanmasına neden olabilecektir. Bu nedenle, Avrupa Anayasası hazırlanırken somut tarihi ve kültürel tecrübelerle açıkça vurgu yapmaktan kaçınılmalıdır. Azınlık kanaatine göre ise, bu şekilde tarih, kültür ve coğrafyadan soyutlanmış fikirlerle Avrupa kimliğinin tanımlanmaya çalışılması, Avrupa Birliği vatandaşlarında müşterek bir aidiyet hissinin uyandırılması noktasında yeterli olmayacaktır. Avrupa'nın soyut ve evrensel değerlerinin yanında somut ve yerel değerleri de olmalıdır.

II. Tebliğ Özetleri

1. "Avrupa Birliği" bir "Değerler Birliği" olmalı mıdır?

Kongre'nin ilk gününde açılış konuşmasını yapan Joseph Weiler³, Avrupa'nın, değerlerini anayasa düzeyinde bir metinde tespit etmeye çalışmasının makul bir teşebbüs olmadığı tezini savundu. Weiler'e göre bugün Avrupa Birliği, kendisine ait olduğunu iddia ettiği değerleri henüz

² Bu bağlamda Almanya'nın önemli siyaset felsefecilerinden Otfried Höffe'nin, "eleştirel düşünce"nin Avrupa'nın kültürel bir değeri olduğu, bu nedenle de Avrupa Birliği vatandaşı olan müslümanların ve Avrupa Birliği'ne girmek isteyen Türkiye'nin, kutsal metinlerini "Hermeneutik" bir yaklaşımla sorgulayan bir ilahiyat anlayışı geliştirmekle mükellef olduklarını söylemesini kayda değer buluyorum. Bkz. Otfried Höffe, Europäische Wertegemeinschaft? "Avrupai Değerler Birliği?", Kulturstiftung des Bundes, Stadt Karlsruhe'nin Nisan 2007'de yayımlanan bülteni içinde, s. 24.

³ New York ve Brügge Üniversiteleri'nde Uluslararası Hukuk ve Avrupa Hukuku profesörü. Tebliğinin başlığı: "European Integration and the Question of Values: The Dark Side of the Moon" (Avrupa İntegrasyonu ve Değerler Sorunu: Ayın Karanlık Yüzü).

layıkıyla hayata geçirebilmiş ve tatbikatta yeknesaklığı sağlayabilmiş değildir. Zira Avrupa Birliği, demokrasinin kendine ait bir değer olduğunu söylemesine rağmen, kendi bünyesinde demokrasinin en temel müesseselerinin işleyiş biçiminde bile hala önemli arızalar vardır. Demokratik sistemin işleyişine Avrupa vatandaşlarının katılımı oldukça sınırlıdır ve sistem, kendi bünyesi içerisinde kuvvet dengelerinin değişmesine müsaade edecek mekanizmalardan yoksundur. Ayrıca Avrupa Birliği, Bosna Hersek ve Kosova Savaşları'nda, Avrupa'nın ortasında bir dini cemaat yok edilirken vakitlice harekete geçememiştir! Bu da Avrupa'nın insan haklarını korumak davasındaki inandırıcılığını yitirmesine neden olmuştur! Diğer bir husus da şudur ki, Avrupa'da topluluk düzeyinde benimsenmesi gerektiği iddia edilen değerler, Avrupa vatandaşlarının bireysel/ferdi hayatlarında karşılıklarını bulamamaktadır. Nitekim bugün, Avrupalı insanın nezdinde insanın şerefi, maddi refah seviyesi ile doğru orantılı olarak algılanmaktadır! Bu nedenle asıl yapılması gereken, değerlerin sembolik düzeyde metne alınmasından ziyade, teori ile pratik arasındaki çelişkilerin giderilmesidir. Hayata geçirilmesinde hala önemli sorunlar olan bu nevi değerlerin, anayasa düzeyinde bir metin ile tüm topluluk üyeleri için bağlayıcı olarak ilan edilmesi halinde, Avrupa kendi eliyle yeni meşruiyet krizlerinin doğmasına kapı açacaktır.

Mariachiara Tallacchini'ya⁴ göre, bugün Avrupa'da bilimsel araştırmalar daha ziyade rekabet, kar ve üretim-tüketim paradigmalarını merkezde tutan ticari bir zihniyet tarafından yürütölmektedir. Bu zihniyet ise insanı, onu ekonomik ve teknik gelişmenin bir metaı haline getirmekle tehdit etmektedir. Bu nedenle ticari zihniyetin ahlak ile dengelenmesi lazımdır. Zira ahlak, her ne kadar kanunlardan farklı olarak devlet tarafından cehren tesis edilemese de, insan ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli derecede etkin bir rol oynamaktadır. Bu yüzden de ahlak, aslında demokrasinin önemli temellerinden birisidir. Bu da, bireyler nazarında bilimin hareket sahasının sınırlarını tayin etmekle mükellef bulunan siyaset ve hukuku önemli bir meşruiyet sorunu ile karşı karşıya getirmektedir. Zira hukuk ve siyasetin halk nezdindeki meşruiyetleri, halkın ahlaki değerleri ile uyum içerisinde olmaları ile doğrudan alakalıdır. Bu nedenle de eğer Avrupa, "ticari bir proje" olmaktan öte, "insani bir proje" olmayı arzu ediyorsa, hukukunu ve siyasetini geliştirirken, ahlakı da göz önünde bulundurmalıdır. Avrupa Birliği ve üye devletler bünyelerinde "Ahlak Komisyonları"

⁴ Piacenza ve Mailand Üniversiteleri'nde Hukuk Felsefesi profesörü. Tebliğinin başlığı: "New normative discourses in Europa: Ethics between law and politics" (Avrupa'da Yeni Normatif Diskurs: Hukukla Politika Arasında Hukuk).

kurulmalıdır ve bunlar birbirleri ile sürekli irtibat halinde olmalıdırlar. Avrupa Birliği normları tespit edilirken, sürekli olarak bunların ahlak ile ilişkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu sayede Avrupa Birliği vatandaşlarının Avrupa Birliği'ne ve bunun müesseselerine karşı bir aidiyet hissi geliştirmeleri mümkün olabilir.

Alman Anayasa Mahkemesi Başkanı Günter Hirsch'e göre, ahlakın ve değerlerin ne olduğunu tespit ederken hukuki, ahlaki ve kültürel değerler arasında bir ayırım yapılmalıdır. Zira hukukun değerleri olarak da tanımlanabilecek olan anayasal temel haklar, hukukun himayesini toplumda daha geniş kitlelere garanti edebilmek için, belli oranda kültürel ve ahlaki değerlerden soyutlanmıştır. Bu nedenle de kültüre ve ahlaka vurgu yaparken dikkat edilmesi gereken husus, bu vurgunun hukukun sağladığı koruma alanının daralmasına neden olmamasıdır. Örneğin, Mart 2007 tarihinde Frankfurt'taki bayan hakimin, boşanmak isteyen eşlerin mensup oldukları dinin İslam olduğu ve bu dinin kadınların dövülmesine müsaade ettiği, bu nedenle de her iki tarafın da müslüman olduğu bir davada, dayanın boşanma sebebi olarak kabul edilemeyeceğine dair olan kararı, anayasal temel hakların sağladığı koruma alanını kültüre atıfla daralttığından dolayı, kesinlikle kabul edilebilir bir karar değildir. Neticede, ahlak, kültür ve hukuk ilişkisi tartışılırken, anayasal temel hakların çizdiği çerçeve kesinlikle göz önünde bulundurulmalıdır.

Avrupa'nın bir "Değerler Birliği" mi, yoksa bir "Hukuk Düzeni" mi olması gerektiği konusunda konuşan Yvanka B. Raynova⁵, Avrupa'yı bir değerler birliği olarak tanımlamanın zorluklarına dikkati çekti. Raynova'ya göre bu zorluklardan en önemlisi, "temel değerler" ile "temel haklar" arasında nasıl bir ilişki olması gerektiğinin tesbitinde yatmaktadır. Her ne kadar küreselleşen bir dünyada fertlerin aidiyet hissine olan ihtiyaçları artmakta ise de, bu aidiyet hissini tesis için ön plana çıkartılacak olan değerler de yine fertleri, temel hakların alanını daraltmakla tehdit etmektedir. Nitekim bugün yine Avrupa'yı değerler ve hukuk arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği konusunda önemli açmazlar karşısında bırakan en önemli meselelerden birisi de, temel değerler arasında kabul edilebilecek olan "kamu yararı" ya da "milli güvenlik" in, temel hakların sınırlanmasında ne dereceye kadar bir gerekçe olarak kullanılacakları meselesidir. Bu konudaki tartışmalarda da yine, temel değerlerin temel haklara nisbetle

⁵ Viyana'daki Axiolojik Araştırma Enstitüsü (Institut für Axiologische Forschung) direktörü. Tebliğinin başlığı: "Europa, eine Wertegemeinschaft oder eine Rechtsordnung?" "Avrupa bir "Değerler Birliği" midir, yoksa bir "Hukuk Düzeni" mi?"

mutlak olarak öncelikli kabul edilmesi halinde, temel hakların ne derece vahim sınırlamalara tabi tutulabileceği konusunda önemli ip uçları yakalamak mümkündür. Diğer bir problemlili nokta ise, kültürel, ahlaki ve hukuki değerler arasındaki sınırın nasıl çizilebileceği hususudur. Zira hukuki değerler, daha kapsayıcı olabilmek için belli ölçülerde kültürel ve ahlaki değerlerden soyutlanmalıdır. Dolayısıyla hukuk, ahlaki ya da kültürel değerlere dair olan çatışmalarda, yalnızca hakem vazifesi yapmaya ve bu çatışmaları tarafsız olarak çözmeye çalışmalıdır. Aksi halde, yani hukukun kendi değerlerini belli kültürel ya da ahlaki değerlerle özdeşleştirmesi halinde, bu kültür ve ahlak değerlerini temelde paylaşmayan toplumsal kesimler dışlanmaya maruz kalacaklardır. Bu nevi kaygılardan dolayı, eğer Avrupa bir değerler birliği olarak tanımlanacaksa, her halükarda temel haklar bu değerler içinde yer almalıdır. Bunların yanına ilave olunacak temel değerler ise, özgürlük, eşitlik, yardımlaşma, ötekine saygı vs. gibi farklı kültür ve ahlak çevrelerine mensup kesimleri de kucaklayabilecek ve zaman içinde şartların değişmesi ile içleri farklı şekilde doldurulmaya ya da başka yeni değerlerle zenginleştirilmeye müsait soyut değerler olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında bu değerler ne belli bir kültürel, tarihi coğrafyanın değerleri ile özdeşleştirilmelidir, ne de zaman içindeki değişmelere mani olacak tarzda baştan kesin bir şekilde bir “kodex” ile tespit edilmelidir. Lakin burada dikkat edilmesi gereken husus, bu soyutluğun zayıflık anlamında anlaşılmasıdır. Bu değerlerin farklı kültür ve ahlak çevreleri tarafından benimsenebilecek derecede soyut ifade edilmesi gerekliliği ile kastedilen, bunların subjektif değerlendirmelere açık, objektif içerikten mahrum olmaları gerektiği değildir. Bilakis, bu değerlerin bağlayıcı ve farklı yorumlarla aşılamayacak sınırları olmalıdır. Yine bu da, bu değerlerin herbirisinin mutlak manada, istisnasız geçerli olması anlamında anlaşılmalıdır. Tespit edilecek değerler arasında, bunların tesir ettikleri sahalara göre (ekonomik, siyasi ya da kültürel) farklı şekillerde tezahür edebilecek bir derecelendirmeye gidilebilir. Nihayetinde, değerlerin bu şekilde net bir kavramsal çerçeveye oturtulması ve muğlaklıktan kurtarılması halinde, Avrupa'nın bir değerler birliği olarak tanımlanması pekala bir Avrupa kimliğinin oluşturulmasına müsbet katkı sağlayabilir. Fakat yine de cevaplandırılması güç olan soru şudur: Avrupa kendi içerisinde bu şekilde müsbet bir kimlik tanımına kavuşmuş olsa bile, kendini belli değerler ekseninde tanımlayan bir Avrupa'nın, bu değerleri paylaşmayan diğer ülkeler ve kültürlerle ilişkisi nasıl olmalıdır?

Susanne Moser,⁶ tebliğinde Axel Honneth ve Jürgen Habermas'ın tezleri ışığında Avrupa'nın siyasi ve sosyal uyumu/entegrasyonu için değerlerin ne anlam ifade ettiğini izah etmeye çalıştı. Honneth'e göre, Avrupa Birliği'nin saçayaklarını oluşturan kapitalizmin ve demokrasinin üzerinde durduğu temel değerlerin merkezinde bir "tanınma mücadelesi" (*Kampf um Anerkennung*) yatmaktadır. Yani Avrupa Birliği, temelde insanın hakkını arama mücadelesi üzerine kuruludur. Bu anlayışa göre fert, şeref sahibidir ve şerefinin kaynağı, geleneksel toplumlardaki gibi sosyal statüsü değil, bizzat onun insan olarak varlığıdır. Her fert, toplumun diğer fertleri tarafından toplumun eşit bir üyesi olarak saygı görmelidir. Toplum düzeni, bir kısım sosyal sınıflara ayrıcalık sağlamak fikri üzerine bina edilemez! Her fert, toplumun değerli bir üyesidir ve her türlü ayrımcılık ortadan kaldırılmalıdır. Bunun için de herkesin hukuk önünde eşit haklara sahip olması gerekir. Fakat hak sahibi olmak, bencil bir şekilde, başkalarının menfaatini gözetmeksizin kendi haklarını her pahasına kullanmak manasında anlaşılmalıdır. Hak sahibi eşit bireyler olarak tanınmak, ferdin kendine saygı duymasının da bir şartıdır. Bu nedenle, eşcinsellerin ve feministlerin haklarını aramaları da önemli ve değerlidir. Bu "tanınma mücadelesi" özellikle sosyal problemlerin yoğun olarak ortaya çıkmaya başladığı dönemlerde gözlenir ve ancak müsbet bir "kimlik siyaseti" (*Identitätspolitik*) ile çözülebilir. Bu "kimlik siyaseti"nin temelinde ise, fertlerin kendi kimliklerini kendilerinin tanımlamalarına imkan sağlamak ve onlara bu kimlik nedeniyle hukuk önünde farklı muamele yapmamak fikri yatmaktadır. Bu nedenle Avrupa kimliğini tanımlarken atıf yapılacak değerler, fertleri kimlikleri nedeniyle dışlanmaya maruz bırakacak türden olmamalıdır. Habermas'a göre ise, değerlerin soyut bir kimliği tanımlamaktan ziyade, toplum hayatına yön vermek fonksiyonu da olmalıdır. Bunun için de, "kimlik siyaseti"nin yanısıra bir "iletişim siyaseti" (*Kommunikationspolitik*) de geliştirilmelidir. Yani kimliklerin ve değerlerin tek taraflı olarak hukuk ya da devlet tarafından tanınması yeterli değildir. Bilakis, toplumda fertler arasındaki ilişkilerde de bu kimlikler ve değerler birbirleri ile iletişim halinde bulunmalıdır. Zira bugün Avrupa Birliği'nin en büyük eksikliği, akademik seviyede yapılan bu değerler tartışmasının henüz halk seviyesinde tartışılmaya başlanmamış olmasıdır.

⁶ Viyana'da Axiolojik Araştırma Enstitüsü'nde (Institut für Axiologische Forschung) program yöneticisi. Tebliğinin başlığı: "Die Bedeutung der Werte für die politische und soziale Integration Europas" (Avrupa'nın Siyasi ve Sosyal Uyumu/Integrasyonu için Değerlerin Anlamı)

2. Dini Çoğulculuk ve Avrupa Kimliği

Tebliğinde İslam'ın Avrupa toplumlarına kabul edilmesinde yaşanan zorluklara ve farklı Avrupa ülkelerinin çelişkili tutumlarına vurgu yapan Tanrı Ramadan'a⁷ göre İslam, Avrupa ülkelerinin kendi vatandaşlarının bir dinidir ve bir "göçmen dini" şeklinde algılanmamalıdır. Bu nedenle müslümanlara da diğer dinlere mensup vatandaşlara anayasal temel haklar ile tanınan korumanın aynısı tanınmalıdır. Din, kültür vs. önplana çıkartılarak ve mesele bir "İslam-Batı Çatışması" zaviyesinden değerlendirilerek farklı muameleler yapılmamalıdır. Toplumsal sorunlar, sürekli din ile irtibatlandırılmamalıdır. Bilakis içinde yaşanan toplumun bir sorunu olarak algılanıp çözülmeye çalışılmalıdır. Asıl önemli olan, insanları hukuk eliyle topluma kazandırmaktan ziyade, psikolojik olarak kazandırmaya çalışmaktır. Bunun için de gerekli olan, müslümanları diğer dinlere mensup vatandaşlar ile aynı kategoride değerlendirip, sürekli olarak onların dinleri nedeniyle "farklı" olduklarına vurgu yapmaktan kaçınmaktır.

Avrupa'da dinin kamusal alanda oynayabileceği rol hakkında konuşan Enzo Pace'ye⁸ göre, Avrupa'da artık dindarlar ferdiyetçi bir anlayıştan kurtulmakta ve dinlerini kamusal alanda daha fazla temsil etme eğilimi içine girmektedirler. Bu ise, artık dinlerin kamusal alanda birbirleri ile daha sık karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bu şekilde dinler tarafından önemli ölçüde tesir edilen kamusal alan, artık tüm din mensuplarının üzerinde anlaşabilecekleri şekilde yeniden tanımlanmalıdır. Bu tanım, dinlerin kendilerine çizdikleri sınırları aşmalarına ve birbirlerine yakınlaşmalarına yardımcı olmalıdır. Eğer dinlerin bu şekilde hep birlikte destek verebilecekleri yeni bir tanım geliştirilebilirse, bu, dinlerin aktif birer aktör olarak kamusal alandaki faaliyetlere katılmalarına ve böylece sosyal hizmetleri halka ulaştırmak noktasında devletin yükünün önemli ölçüde hafifletilmesine imkan hazırlayacaktır. Bu tarz bir tanım yapılırken, insan haklarının evrensel karakteri merkezi bir önem taşıyacaktır. Fakat insan haklarına bu şekilde merkezi bir rol biçmek ise ancak, bu hakların ortaya çıkmasına dini geleneklerin yaptıkları müsbet katkıya vurgu yapmakla mümkün olacaktır. Bunu yaparken de Hristiyan-Yahudi mirası, İslam'la bir

⁷ Rotterdam Üniversitesi'nde Kimlik ve Vatandaşlık profesörü. Tebliğinin başlığı: "No need to integrate Islamic communities in Europa- they already are" (Müslümanlar Avrupa'da Entegrasyona İhtiyaç Duymuyorlar:Onlar Entegra Olmuş Durumdalar).

⁸ Padua Üniversitesi'nde Din Sosyolojisi profesörü. Tebliğinin başlığı: "Contested Boundaries: Religious Symbols in the Public Space in Europa" (Çatışan Sınırlar: Avrupa Cumhuriyet Arenasında Dini Semboller).

zıtlık değil, karşılıklı alışveriş ilişkisi içerisinde görülmelidir. Bu nedenle de eğer Avrupa kimliği tanımlanırken, Hristiyan-Yahudi mirasına ille de atıf yapılmak isteniyorsa, bu dinlerin yanına İslam dini de eklenmelidir. Müslümanlara, kendi geleneklerine atıf yaparak insan haklarını temellendirmeleri hususunda destek verilmelidir.

Avrupa'daki dini iklimin değişmesi üzerine konuşan Silvio Ferrari'ye⁹ göre, bugün Avrupa'da din-devlet ilişkileri anlayışı yeni bir dönemecten geçmektedir. Eskiden beri Avrupa'da din- devlet ilişkileri ve dini çoğulculuk, yahudi ve müslümanlardan arındırılmış, sadece Hristiyanlık'ın devletle ve kendi içindeki mezheplerle ilişkisi temel alınarak tanımlanmaktaydı. Fakat bugün Avrupa'daki dini iklimi artık bu şekilde tanımlamak mümkün değildir. Zira bir yandan kilise merkezi otoritesini kaybetmiştir, diğer yandan ise Avrupa coğrafyasında artık çok farklı dinlere mensup insanlar birarada yaşamaktadır. Bu arada Hristiyanlık'ın merkezi otoritesini kaybetmiş olması, Hristiyanlık'ın artık yaşanılmayan bir din haline geldiği yahut da ferdi vicdanlara hapsediği gibi bir yanlış anlaşılmaya neden olmamalıdır. Zira kilisenin merkezi iktidarını yitirmesi, fertleri kendi dindarlıklarının bir otorite tarafından himaye edilmesi ihtiyacını hissetmekten kurtarmış ve siyasi ve sosyal sahada fertler dini kaygılarını daha ziyade kendileri dillendirir olmuşlardır. Bu nedenle Avrupa'da Hristiyanlık dini aslında hala varlığını sürdürmektedir ve güçlüdür. Örneğin İtalya'da din ile siyaset artık eskisine nisbetle daha ziyade birbirleri ile içli dışlı olmaya başlamışlardır. Zira siyasi ve sosyal sahada faaliyet gösteren fertler için din, hala kimliklerinin ve toplumsal hafızalarının önemli bir unsuru hükmündedir. Dini iklimdeki bu değişiklik, din ve devlet ilişkilerindeki muhtemel üç farklı düzenleme tarzından (1. Din ve devletin kesin bir şekilde birbirlerinden ayrılığı modeli, 2. Devletin kendisini merkezi bir kilise ile tanımladığı model, 3. Din ve devletin karşılıklı işbirliği içinde buldukları model) radikal olan ilk ikisinin, daha mutedil olan üçüncü modele doğru dönüşmesine neden olmaktadır ve biz şu an bu değişim sürecini yaşamaktayız. Buna göre, geçmişte devletin kendisini ateizm ile tanımlamasından dolayı birinci modeli benimsemiş olan Rusya, bugün artık okullarda Ortodoksluk din dersleri vermektedir. Yine katı bir laiklik anlayışı sebebiyle birinci modeli benimsemiş olan Fransa, bugün müslümanları devlet seviyesinde temsil edebilecek bir muhatap aramakta ve böyle bir kurumu oluşturabilmeleri için müslümanlara destekçi olmaktadır.

⁹ Mailand Üniversitesi'nde Devlet-Kilise İlişkileri Hukuku profesörü. Tebliğinin başlığı: "The transformation of the European religious landscape: a legal perspective". (Avrupa'da Dinsel Arka Planın Değişimi: Meşru Bir Bakış Açısı).

İkinci modeli benimsemiş olan İngiltere, İsveç ve Finlandiya da bugün artık üçüncü modele doğru bir değişim süreci yaşamakta ve devlet kilisesinin sahip olduğu imkanları, diğer dinlerin de istifadesine açmaya çalışmaktadırlar. Dini iklimin değişmesi ile devlet sistemlerinin de değişime girmesi aslında bugün artık seküler ideolojinin yenilgisinin bir göstergesidir. Yeni girilen bu dönem artık dinin ve dini cemaatlerin göz ardı edilmesi ile anlaşılabilir bir nitelikte olmayacaktır. Bundan sonraki dönemde artık Avrupa modernliği kendisini sekülerlik ekseninde değil, din ve dini çoğulculuk ekseninde tanımlamak zorundadır. Artık din, ferdi alana hapsedilemeyeceğini ispatlamıştır. Bu nedenle de sekülerizmin din ile olan ilişkisi tekrar gözden geçirilmeli ve dine daha geniş bir faaliyet sahası tanıyan bir sekülerizm tanımı geliştirilmelidir.

3. Değerlerin Çatışma Alanı: “İnsan Hayatının Değeri”

Biyo-ahlak, ötanazi ve kürtaj konuları hakkındaki tartışmaların, temelde “insan hayatının değeri” sorusu etrafında yoğunlaşması ve bu sorunun da merkezi önemine binaen hayatın farklı cihetlerini ilgilendiriyor olması nedeniyle, bu alanda sunulan tebliğler daha ziyade ahlak, din, bilim, siyaset ve hukukun birbirleri ile nasıl bir ilişki içerisinde olmaları gerektiği sorusu üzerinde yoğunlaştı.

Ötanazi konusunda tebliğ sunan konuşmacılardan Oliver Tolmein'e¹⁰ göre, ötanazinin, insanların neden ölmek istedikleri, hastalıklara tahammül etmenin insanlardan nereye kadar beklenebileceği, kendi hayatına son verilmesini isteyen bir kimseye, başkalarının yardım etmekle mükellef tutulup tutulamayacağı gibi temel sorularla ilgili olmasından dolayı, bu sorulara cevap aramak üzere toplumda oluşturulacak bir tartışma zemini, aynı zamanda toplumun kendi kendisini tanımasına da yardımcı olacaktır. Nitekim bu sorular etrafındaki tartışmalar, toplum hayatına yön veren farklı dünya görüşlerinin, farklı değer yargılarının hangi noktalarda birbirleri ile çatışma ya da uyum halinde olduklarının da anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu şekilde oluşturulan bir tartışma zemini, kanun koyucunun toplumsal hassasiyetlerin farkına varmasında ona yardımcı olacağı gibi, yapılan kanunların toplum nazarındaki meşruiyeti hususunda da bir fikir verecek ve onu mümkün olduğunca toplumsal mutabakatı kazanabilecek düzenlemeler yapmaya sevk edecektir.

¹⁰ Hamburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde doçent. Tebliğinin başlığı: “Ein Recht auf den selbstbestimmten Tod? Der gesellschaftliche Subtext einer nicht nur medizinrechtlichen Entwicklung“. (Kişinin Kendini Öldür(t)me Hakkı var mıdır? Sadece Tıp Ahlakını İlgilendirmeyen bir Gelişmenin Toplumsal Altyapısına Dair).

Ötanazinin Belçika’da nasıl değerlendirildiğine dair konuşan Hermann Nys’in¹¹ bildirdiğine göre, bugün Belçika’da ötanaziye belirli şartlar dahilinde müsaade edilmektedir. Ayrıca bu müsaade, halk nezdinde de olumlu olarak karşılanmaktadır. Zira bugün çoğu doktorlar, hukukçular ve uzman kişiler, ötanaziyi normal bir tıbbi müdahale olarak kabul etmektedir. Genel kanaat, kişinin yaşam hakkı olduğu gibi, kendini öldür(t)me hakkı da olduğu yönündedir. Ayrıca bu kanaat, yeni yetişen nesil tarafından da büyük ölçüde benimsenmektedir. Nys’a göre, her ne kadar ötanaziye kanunla müsaade ediliyor ve halkın hassasiyetleri ve kanuni düzenlemeler arasında bir uyum gözleniyorsa da, aslında meselenin henüz çözüme kavuşturulamayan bir çok yönü vardır. Bu meyanda çözüme kavuşturulmayı bekleyen sorular şunlardır: Acaba hastaya, kendisine ötanazi yapılmasını, yani ölümüne yardımcı olunmasını talep hakkı verilirse, hastaneler ve hastane personeli yardım etmekle, gerekli şartları oluşturmakla mükellef kılınabilir mi? Yardım etmeyi reddeden şahıslara karşı, hukuken herhangi bir müeyyide uygulanabilir mi? Eğer uygulanabilirse, dini veya dünya görüşü nedeniyle yardım etmeyi reddeden bir kişinin din ve vicdan hürriyeti nasıl korunabilir?

Stanislav Rizman’ın¹² belirttiğine göre, Belçika’dakinin aksine, Çek Cumhuriyeti’nde ötanazi dini gerekçelerle kesinlikle yasaktır. Bu nedenle de, üye devletlerin farklı ahlak telakkilerinin nasıl birbirleri ile uyumlulaştırılabileceği sorusu Avrupa Birliği içinde merkezi bir sorun teşkil etmektedir. Avrupa Birliği, hukuki çeşitliliği muhafaza mı etmelidir, yoksa üye devletlerin toplumsal değerlerindeki farklılıkları göz ardı ederek, tüm Avrupa Birliği çapında temel hakların yeknesak bir tatbikatını mi hedeflemelidir? Rizman’a göre, Belçika ve Çek Cumhuriyeti örneklerinde görüldüğü gibi, toplumsal hassasiyetlerin farklı olması nedeniyle getirilen kanuni düzenlemeler serbestiyet ile yasaklık arasında çok geniş bir yelpazede hareket etmektedir ve bunları tek bir çözüm üzerinde birleştirmek oldukça güçtür. Bu nedenle de, Avrupa Birliği hukuki çeşitliliğini muhafaza etmelidir. Zira bu çeşitlilik, üye devletlere, farklı ülkelerin düzenleme tarzları ve toplumsal tecrübeleri ile mukayeseler yapmak imkanını sunmakta ve bu suretle, kendi düzenlemelerini yapmak istediklerinde hareket

¹¹ Leuven Üniversitesi’nde Hukuk Ahlakı profesörü. Tebliğinin başlığı: “Is the law on euthanasia putting human rights under pressure? The Belgian experiment.” (Hukuk Bir İnsan Hakkı Olarak Kurulmak İstenen Ötanazinin Baskısı Altında mıdır:Belçika Örneği).

¹² Çek Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Üyesi. Tebliğinin başlığı: “Euthanasie-Problem der Spannung zwischen Medizin, Ethik und Recht.” (Tıp, Ahlak ve Hukuk Arasında Gerilime Neden Olan bir Sorun: Ötanazi)

edebilecekleri çerçeveye dair önemli bir fikir vermektedir. Lakin serbestiyet ve yasaklık arasındaki yelpazenin genişliği göz önünde bulundurulduğunda, temel hakların sağladığı korumanın kapsamının tayininde herhalükarda riayet edilmesi gereken evrensel sınırların tespit edilmesinin gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de, insan haklarının korunmasında riayet edilmesi gereken evrensel çerçevenin ne olduğu ve bunun, üye devletlerin kendi toplumsal hassasiyetlerini gerekçe göstererek insan hakları hususunda farklı düzenlemelerde bulunmalarına ne derece imkan tanıdığı sorusu, gelecekte Avrupa Birliği'nin yüzleşmesi gereken en önemli meselelerden birisini teşkil etmektedir.

Almanya'nın Freiburg şehrindeki Max-Planck Uluslararası Ceza Hukuku Enstitüsü direktörle-rinden Albin Eser,¹³ "kürtaj yaptırma"ın farklı ülkelerde nasıl düzenlendiğine dair enstitü bünyesinde yaptıkları ve 22 ülkenin kanuni düzenlemelerini inceleyen araştırmalarının neticesinde vardıkları temel kanaatleri aktardı. Buna göre, getirilen kanuni düzenlemeler tek başlarına kürtaja mani olmakta yeterli olmamaktadır. Zira kanunların günlük hayata ne derece tesir edebilecekleri, ferdi ve toplumsal ahlakla doğrudan alakalıdır. Nitekim kürtaj meselesini en sert bir şekilde düzenleyen Almanya ve Fransa'da çocuk aldırma oranları, bu meseleyi en serbest şekilde düzenleyen Hollanda'ya nisbetle daha yüksektir. Bu da göstermektedir ki, hukuki düzenlemeler yapılırken, toplumun ahlaki eğilimleri ile uyum sağlanmaya çalışılmalıdır. Aksi halde kanunlar, toplumun gerçekliğini yansıtmaktan uzak metinler haline gelmektedir. Ayrıca, hamile olan kişinin ruh hali ve ahlaki değerleri önceden, soyut bir şekilde kanunkoyucu tarafından öngörülemeyeceğinden dolayı, hukuk yapılırken, hukuk ile toplum ve fertler arasındaki irtibatı sağlamaya yarayacak müesseseler oluşturulmaya çalışılmalıdır. Yani, kürtaj yaptırmaya dair alınacak karar tek başına doktorun tavsiyesine ya da hamile olan kişinin rızasına tabi kılmak ya da hiçbir istisnai düzenleme getirilmeden yasaklamak yeterli bir çözüm değildir. Bilakis, çocuk aldırma kararının alınmasından önceki safhada kişilere ulaşılmaya, onlara psikolojik ve manevi danışmanlık hizmeti sunulmaya çalışılmalıdır. Devlet, bu hizmeti veren müesseseler oluşturmalı ve bu müesseseleri karar alma sürecine dahil etmelidir. Ancak böylece, verecekleri kararın müsbet ve menfi yönlerini etraflıca düşünmelerine ve onların kararlarına tesir eden faktörlerin (toplumsal baskı, geçim endişesi, annelik

¹³ Tebliğinin başlığı: "Schwangerschaftsabbruch zwischen Lebensschutz und Selbstbestimmung. Rechtspolitische Erkenntnisse aus einem internationalen Rechtsvergleich" (Hayatın Korunması ve Kendi Kaderini Tayin İlkeleri Arasında Kürtaj. Uluslararası bir Hukuk Mukayesesinden Edinilen Hukuk Siyasetine Dair Kanaatler)

bilincinin henüz oluşmamış olması vs.) farkına varmalarına yardım edildiği takdirde kişilerin bilinçli bir karar verdiklerinden ve bu nedenle de hukuki düzenlemelerin muhatapları haline geldiklerinden söz edilebilir.

III.Sonuç

Neticede bugün Avrupa, kendi içinde bulunduğu değişim sürecinin ve bu sürecin getirdiği yeni meydan okumaların farkındadır ve bilinçli bir şekilde bu süreci analiz etmeye ve bir gelecek perspektifi oluşturmaya çalışmaktadır. Nitekim biyo-ahlak ve ötenazi gibi aslına bakıldığında toplumun çok az bir kesimini doğrudan ilgilendiren meseleler, bunların temelde ilgili olduğu “insan hayatının değeri”, bilim-hukuk-siyaset-ekonomi-din-ahlak ilişkileri soruları ile irtibatlandırılarak bir kimlik meselesi haline getirilmekte ve daha geniş bir toplumsal düzleme oturtulmaya çalışılmaktadır. Dini ve kültürel çoğulculuk, dinlerin kamusal alandaki faaliyetlerini arttırmaya başlamaları, değişen dindarlık anlayışları gibi toplumun geniş kesimlerini doğrudan etkileyen hadiseler ise, din-devlet ilişkisi, vatandaşlık, kamusal alan vs. gibi temel paradigmalardan yeniden gözden geçirilmesine ve hatta devletlerin yerleşik sistemlerinde yeni düzenlemeler yapmalarına neden olmaktadır. Avrupa, bir yandan büyük ölçekte üye devletler arasında, diğer yandan da küçük ölçekte farklı bilimsel disiplinlere mensup bilim adamları arasında etkin bir iletişim ağı kurarak, farklı tecrübelerin müşterek bir platformda paylaşılmasına ve karşılıklı etkileşimin artırılmasına gayret etmektedir. Değerler ve Avrupa kimliği üzerinde yürütülen bu tartışmaların yoğunluğu ve ulaştığı hacim göz önünde bulundurulduğunda, müstakil olarak kendi kimlik ve değerlerini teşhis edip bu büyük platformda ifade edebilmek, üye devletler için önemli bir meydan okuma teşkil etmektedir. Bu bağlamda da üzerinde durulması gereken en temel soru, evrensel ve yerel değerler arasındaki gerilimin nasıl aşılabileceği sorusudur. Acaba Avrupa kimliğinin evrensel değerler etrafında tanımlanması halinde, üye devletlerin yerel değerleri hangi faaliyetleri ne derece meşrulaştırabilecektir? Tabiidir ki bu gerilimin aşılmasında, ne yerel değerleri tamamen göz ardı eden evrenselci bir yaklaşım, ne de değerlerin yerelliğine aşırı vurgu ile her türlü müşterek/evrensel değer arayışını “kültür emperyalizmi” ya da “Avrupa merkezilik” ithamı ile değersizleştirmeye çalışan bir yaklaşım uzun vadede yapıcı bir strateji geliştiremeyecektir.

Özel Hukuk
